

FAVQULODDA VAZIYATLAR DAVLAT TIZIMINING TUZILISHI VA ISHLASH TARTIBI

Hasanova Malika Alisher qizi

Qarshi Davlat Universiteti pedagogika fakulteti
Mehnat muhofazasi va texnika xavfsizligi yo'nalishi
2-kurs 022-53-guruh talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi kunda favqulodda vaziyat davlat tizimining yurtimizdagi faoliyatini yaqindan tanishib chiqilgan. Ushbu tizimning tarkibiy tuzilishi va ishlash tartibi muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: Aholi xavfsizligi, moddiy vositalar, Kundalik ish faoliyati, moliyaviy resurs, Funktsional quyi tizimlar, Axborot, nazorat organlari.

Aholi xavfsizligini kafolatlovchi, fuqarolar mas'uliyatini va jamiyatning huquqiy zaminini belgilovchi hujjatlarning ko'pgina qismi, murakkablashib borayotgan turli xususiyatga ega bo'lgan favqulodda vaziyatlarning ta'rifi, tasnifi, kelib chiqish sabablari va sodir bo'lgudek bo'lsa, aholi xavfsizligi, inson salomatligini ta'minlashdek muhim tadbirlarga bag'ishlangandir. Davlat tizimining asosiy maqsadi boshqarish organlarni, Respublika va mahalliy boshqaruv, korxonalar, tashkilot idoralarning kuch va vositalarni birlashtiradi va aholini, hududlarni favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish, favqulodda vaziyatlarni sodir bo'lishini oldini olish va oqibatlarini tugatish masalalarini hal etishga asoslangan.

Mazkur tizim vakolatiga atrof - muhitni muhofaza qilish, tinchlik va harbiy davrda favqulodda vaziyatlardan davlat iqtisodiyotiga yetkaziladigan zararni kamaytirish masalalari ham o'rin olgan. Davlat tizimi 14 ta hududiy, 22 ta funktsional va 1 ta axborot - boshqaruv quyi tizimlaridan iborat. Davlat tizimi 3 darajada faoliyat ko'rsatadi, bular Respublika, mahalliy va obyekt darajalaridir. Qayd etilgan har bir darajalarda bo'lishi shart bo'lgan beshta bo'g'inlar mavjud. Jumladan, har bir daraja tarkibida rahbar organlar, kundalik boshqaruv organlari, favqulodda vaziyat oqibatlarini tugatish kuch va vositalari, favqulodda vaziyatni bartaraf etishda zamonaviy va moddiy vositalar zaxirasi hamda axborot, aloqa va ma'lumot bilan ta'minlash tizimidan iborat. FVDT o'z ish faoliyatini uchta ish kuni tartibi (rejim) da olib boradi. Kundalik ish faoliyati tartibida barcha tashkilotlar, obyektlar, hududlardagi vaziyatni kuzatish va nazorat qilish amalga oshiriladi, kuch va vositalarni tayyorlashni takomillashtirish, aholini muhofazalanish harakatiga o'rgatish ishlar olib boriladi[1]. Kuchaytirilgan yoki yuqori tayyorgarlik ish kuni tartibida faoliyat ko'rsatish favqulodda vaziyat yuzaga kelish xavfi tugilganda yoki sharoit yomonlashgani to'g'risida ma'lumot olgan taqdirda joriy etiladi. Favqulodda vaziyat ish kuni tartibida, favqulodda vaziyat sodir bo'lsa, uning oqibatlarini tugatish maqsadi qo'yiladi. Davlat tizimining bunday faoliyat ko'rsatish rejimlariga ko'rsatma boshqaruv Respublika Prezidenti, Fuqaro muhofazasi boshliqlari (Qoraqalpogiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi raisi, Toshkent shahri va viloyatlar hokimlari) vakolatiga kiradi. FVDT hududiy quyi tizim (14) va funktsional quyi tizim (22)dan iborat.

FVDT 3 ta darajaga ega:

1. Respublika.
2. Mahalliy.
3. Ob'ekt.

FVDTning har bir darajasi quyidagilarga ega bo'ladi:

1. Rahbar organlar.
  2. Kundalik boshqaruv organlari.
  3. Favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish kuch va vositalari.
  4. Favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish uchun moliyaviy va moddiy resurslar zaxiralari.
  5. Xabar berish, aloqa, boshqaruv va axborot bilan ta'minlashning avtomatlashtirilgan tizimlari (BAT).
- Hududiy quyi tizimlar qoraqalpogiston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahrida tuziladi va tegishli ravishda tumanlar, shaharlar, shaharchalar, qishloqlar va ovullar miqiyosidagi bo'ginlardan iborat

bo'radi. Funktsional quyi tizimlar vazirliklar, davlat qo'mitalari, korparatssiyalar, kontsermlar, uyushmalar va kompaniyalarda tuziladi[2]. Bitta idora bitta yoki bir necha tizimga ega bo'lishi, yoki umuman quyi tizim tashkil etmasligi, yoki bir necha vazirlik va idoralar bitta quyi tizim tashkil etishlari mumkin. Ushbu masala FVDT to'grisidagi Nizomning 3-ilovasida (O'zbekiston Respublikasi vazirliklari va idoralarning aholini va hududlari favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilish bo'yicha funktsiyalari) bayon etilgan.

Funksional quyi tizimlarning asosiy vazifasi atrof tabiiy muhit va kuchli xavfli ob'ektlar holatini kuzatish va nazorat qilishni amalga oshirish, shuningdek idoraga qarashli ob'ektlarda ularning ishlab chiqarish faoliyati bilan bogliq favqulodda vaziyatlarning oldini olish va ular oqibatlarini bartaraf etishdan iborat. Axborot – boshqaruv quyi tizimi Favqulodda vaziyatlar vazirligining favqulodda vaziyatlarda boshqaruv markazi, FVDT hududiy va funksional quyi tizimlarining axborot-tahlil markazlari, atrof tabiiy muhit va kuchli xavfli ob'ektlar holatini kuzatish va nazorat qilish organlarining axborot markazlari, favqulodda vaziyatlarni bartaraf etish kuchlari va vositalarini boshqarishning xarakterlanuvchi punktlari, aloqa va axborot uzatish vositalari, shu jumladan boshqarish va axborot bilan ta'minlashning avtomatlashtirilgan tizimini o'z ichiga oladi.

FVDTning kuch va vositalari 2 guruhga bo'linadi:

1. Favqulodda vaziyatlarning oldini olish kuch va vositalari (davlat va idoraviy nazorat organlari, shuningdek funksional quyi tizimning oldini olish kuch va vositalari).

2. Favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish kuch va vositalari (fuqaro muhofazasi qo'shinlari; Favqulodda vaziyatlar vazirligiga to'gridan to'g'ri hamda tezkor bo'ysinuvchi respublika ixtisoslashtirilgan tuzilmalari; ixtisoslash-tirilgan avariya - qutqaruv va avariya - tiklash bo'linmalari; mahalliy xokimiyat organlarining (qoraqalpogiston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyatlar, shaharlar va tumanlar), Favqulodda vaziyatlar vazirligi qutqaruvchi komandalarining tuzilmalari; ob'ektlarning umumiy va maxsus maqsadlardagi tuzilmalari; qizil Yarim oy Jamiyatning ko'ngillilar oriyatlari, komandalari, guruhlari; "Vatanparvar" mudofaaga ko'maklashuvchi tashkilot).

Favqulodda vaziyat davlat tizimining ishlash tartibiga to'xtalib o'tamiz. FVDTning ish rejimlari:

1. Kundalik faoliyat rejimi-me'yorida ishlab chiqarish sanoat, radiatsion, kimyoviy, biologik (bakterialogik), seysmik va gidrometeorologik vaziyat yomonlashganda, favqulodda vaziyatlar yuzaga kelishi mumkinligi to'grisida prognoz olinganda.

2. Yuqori tayyorgarlik rejimini o'rnatish huquqiga fuqaro muhofazasi boshliqlari: O'zbekiston Respublikasi Bosh Vaziri, qoraqalpogiston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisi, viloyatlar va Toshkent shahar hokimlari ega.

3. Favqulodda rejim - favqulodda vaziyatlar yuzaga kelganda va favqulodda vaziyatlar davrida[3].

Har bir rejimda aniq bir tadbirlar amalga oshiriladi:

Kundalik faoliyat rejimida: atrof tabiiy muhit ahvolini, kuchli xavfli ob'ektlar va ularga yondosh hududlardagi vaziyatni kuzatish va nazorat qilishni amalga oshirish; favqulodda vaziyatlarning oldini olish, aholi xavfsizligini va muhofazasini ta'minlash, etkazilishi mumkin bo'lgan zarar va ziyonni qisqartirish bo'yicha, shuningdek favqulodda vaziyatlarda sanoat ob'ektlarini va sanoat tarmoqlarining faoliyat ko'rsatishining barqarorligini oshirish bo'yicha maqsadli va ilmiy-texnik dasturlar hamda chora-tadbirlarni rejalashtirish va bajarish; favqulodda vaziyatlar bo'yicha boshqaruv organlarini, kuchlar va vositalarni favqulodda vaziyatlar chogidagi harakatlarga tayyorlashni takomillashtirish, aholini favqulodda vaziyatlar chogida muhofaza qilish usullari va harakat qilishga o'rganishni tashkil etish; favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish uchun moliyaviy va moddiy resurslar zaxiralarini yaratish va to'ldirish; sugurtaning maqsadli turlarini amalga oshirish.

Yuqori tayyorgarlik rejimida: favqulodda vaziyatlar yuzaga kelishi xavfi to'grisida boshqaruv organlariga xabar berish va aholini xabardor qilish; favqulodda vaziyatlar bo'yicha boshqaruv organlarining FVDT quyi tizimlari va bo'g'inlari faoliyatiga rahbarlikni o'zlariga olish, zarur hollarda vaziyatning yomonlashishi sabablarini aniqlash uchun ofat yuz berishi mumkin bo'lgan rayonlarda tezkor guruhlarini tashkil etish;

FVDT rahbarlar tarkibining doimiy dislokatsiya punktlarida kecha-kunduz navbatchiligini joriy etish; viloyatlar, tumanlar favqulotda vaziyatlar bo'yicha boshqarmalar (bo'limlar)ning tezkor-navbatchi xizmatlarini hamda vazirliklar, idoralar va ob'ektlarning navbatchi-dispatcherlik xizmatlarini kuchaytirish; atrof tabiiy muhitning ahvoli, kuchli xavfli ob'ektlar va ularga yondosh bo'lgan hududlardagi vaziyatni kuzatish va nazorat qilishni kuchayttirish, favqulotda vaziyatlarning yuzaga kelish ehtimollarini, ularning ko'lamlari va oqibatlarini prognozlash; favqulotda vaziyatlarda aholi va atrof tabiiy muhitni muhofaza qilish, shuningdek ob'ektlar va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror faoliyat ko'rsatishini ta'minlash chora-tadbirlarini ko'rish; kuchlar va vositalarni tayyor holga keltirish, ularning harakat rejalarini aniqlashtirish hamda zarur bo'lganda mo'ljallanayotgan favqulotda vaziyat hududiga yo'naltirish[4].

Favqulotda rejimda: favqulotda vaziyatlar yuzaga kelganligi to'grisida boshqaruv organlariga xabar berish va aholini xabardor qilish; tezkor guruhlarni favqulotda vaziyat hududiga yo'naltirish;; aholini muhofaza qilishni tashkil etish; favqulotda vaziyatlarni bartaraf etishni tashkil qilish; favqulotda vaziyatlar zonaları chegaralarini belgilash; sanoat tarmoqlari va ob'ektlarning barqaror faoliyat ko'rsatishini ta'minlash, zarar ko'rgan aholining hayotiy faoliyatini ta'minlash ishlarini birinchi navbatda tashkil etish; favqulotda vaziyat hududidagi atrof tabiiy muhitning holati, avariya ob'ektlari va ularga chegaradosh hududlardagi vaziyatni uzluksiz nazorat qilishni amalga oshirish.

Favqulotda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish ular balansida turadigan avariya ob'ektlari, vazirliklar va idoralarning, hududida favqulotda vaziyatlar yuzaga kelgan hokimliklarning kuchlari va vositalari bilan amalga oshiriladi. Favqulotda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish ob'ektlarning, vazirliklar (idoralar) va hokimliklarning tezkor guruhlari (mutaxassisliklari) rahbarlarining bevosita rahbarligida amalga oshiriladi. Favqulotda vaziyatning ko'lami mavjud kuchlar va vositalar yordamida bartaraf etish mumkin bo'lmagan holda zaruriy yordam ko'rsatish yoki mazkur favqulotda vaziyat oqibatini bartaraf etishga rahbarlikni o'ziga olish mumkin bo'lgan FVDTning yuqori rahbar organiga yordam so'rab murojaat qilinadi.

Xulosa qilib aytganda, alohida vaziyatlarda favqulotda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etish uchun hukumat komissiyasi tashkil qilinishi mumkin. Favqulotda vaziyatlarni bartaraf etish bo'yicha tadbirlarni mablag bilan ta'minlash favqulotda vaziyat sodir bo'lgan hududda joylashgan ob'ektlarning, vazirliklar va idoralarning mablaglari, tegishli byudjetlar, sugurta jamgarmalari va boshqa manbalar hisobidan amalga oshiriladi. Ko'rsatilgan mablaglar etarli yoki mavjud bo'lmagan taqdirda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining zahira jamgarmasidan ajratiladi. Aholi va hududlarni favqulotda vaziyatlardan muhofaza qilish, favqulotda vaziyatlarning oldini olish, ular yuzaga kelganda keltirilgan ziyon va zararining miqdorini kamaytirish bo'yicha oldindan choralar ko'rish yoki yuzaga kelganida harakat qilish bo'yicha respublika, idora rejaları, hokimliklar va ob'ektlarning harakat qilish rejaları, shuningdek FVDT ning barcha darajalarida o'zaro hakorlikda harakat qilish rejaları ishlab chiqiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Farmonov A.E., Igamberdiev A.R. va boshq. Hayot faoliyati xavfsizligi. Toshkent: «Universitet». 2006. 96 b..
2. Ramazanova R.A., Sadikova H.A. va boshq. Favqulotda vaziyat-lar uchun tibbiy hamshiralar tayyorlash. O'quv qo'llanma. T.: «Yangi asr avlodi». 2006. 515 b.
3. H.X. Razzoqov, Sh.A. Mamasov hayot faoliyati xavfsizligi. Toshkent – 2019
4. X.E.Gayupov. "Hayot faoliyati xavfsizligi". (Lotin alifbosi). - Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2007